



SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA BOLALAR ADABIYOTI: RAQAMLI QAHRAMONLAR, INTERAKTIV ERTAKLAR VA BOLANING IJODIY TAFAKKURI RIVOJI

O'zMPU "Boshlang'ich ta'lim va nazariyasi va metodikasi" kafedrası Dots. PhD

Normurodova Nigora Abdusattorovna

O'zMPU „Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Sharipova Iroda Rashid qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining bolalar adabiyoti rivojiga ta'siri ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Raqamli qahramonlar, interaktiv ertaklar, elektron kitoblar va multimedia vositalarining bolaning tafakkuri, o'qish madaniyati va ijodiy rivojiga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy jihatlari tahlil etiladi. Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan adabiyotning tarbiyaviy ahamiyati va uni an'anaviy kitoblar bilan uyg'unlashtirish zaruriyati muhokama qilinadi.

Аннотация. В данной статье раскрывается влияние технологий искусственного интеллекта на развитие детской литературы. Анализируются цифровые персонажи, интерактивные сказки, электронные книги и мультимедийные ресурсы, а также их воздействие на мировоззрение, читательскую культуру и творческое мышление детей. Особое внимание уделяется воспитательному значению произведений, созданных с помощью ИИ, и необходимости гармоничного сочетания цифровой и традиционной литературы.

Abstract. This article explores the impact of artificial intelligence technologies on the development of children's literature. It examines digital characters, interactive stories, e-books, and multimedia tools, analyzing their influence on children's cognitive development, reading culture, and creative thinking. The study also highlights the educational value of AI-generated literature and emphasizes the importance of balancing digital content with traditional books.

Kalit so'zlar. Sun'iy intellekt, bolalar adabiyoti, raqamli qahramon, interaktiv ertak, elektron kitob, ijodiy tafakkur, multimedia, raqamli texnologiyalar, tarbiyaviy ahamiyat, o'qish madaniyati.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, детская литература, цифровой персонаж, интерактивная сказка, электронная книга, творческое мышление, мультимедиа, цифровые технологии, воспитательное значение, читательская культура.



Keywords. Artificial intelligence, children's literature, digital character, interactive story, e-book, creative thinking, multimedia, digital technologies, educational value, reading culture.

Bugungi kunda o'quvchilar ham, talabalar ham turli topshiriqlarni bajarish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, mashq va masalalarga yechim topish jarayonida sun'iy intellekt (AI), xususan, ChatGPT kabi vositalarga tez-tez murojaat qilmoqda. Bu holatning o'zi ta'lim tizimida yangi yondashuv va imkoniyatlarning shakllanayotganini ko'rsatadi. Biroq bu vositalardan foydalanishda muhim bir mezonni unutmaslik zarur: sun'iy intellekt o'quvchi yoki talabani mustaqil fikrlashdan chetlatmasligi, balki unga yo'l ko'rsatishi, fikr doirasini kengaytirishi kerak. Ayniqsa, adabiyot fanida bu kabi texnologiyalarni oqilona qo'llash o'quvchilarni asar mazmunini chuqur anglashga, muallif g'oyasini tushunishga, obrazlarni tahlil qilishga yo'naltirishi mumkin. Masalan, sun'iy intellekt yordamida she'r yoki asar tahlilining semantik, stilistik va lisoniy jihatlarini o'rganish mumkin. Bu esa o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, mustaqil mulohaza yuritishi, tahliliy yondashuvini rivojlantiradi. Shunday ekan, zamonaviy ta'lim jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish — bu nafaqat zarurat, balki imkoniyatdir. Asosiysi, bu vositalardan qanday foydalanish — o'qituvchi va o'quvchi madaniyatiga, yondashuviga bog'liq. Demak, sun'iy intellekt — bu o'rganish vositasi, lekin o'qituvchining o'rnini bosuvchi vosita emas. Sun'iy intellekt vositalari nima uchun kerak? Adabiyot fani — fikr, tahlil, his-tuyg'u, estetik tafakkurga asoslangan fandir. Asarlarni o'qish va tahlil qilishda o'quvchi o'z dunyoqarashi, tafakkuri orqali obrazlarni angelaydi. Ammo zamonaviy sun'iy intellekt vositalari bu jarayonda: – tahlil strukturasi shakllantirish, – asosiy g'oyani ajratib ko'rsatish, – savollarga ko'p qirrali yondashuv berish, – tahlil jarayonini muqobil fikrlar bilan boyitish imkonini beradi

Dunyo jadal sur'atlar bilan raqamlashtirilmoqda. Sun'iy intellekt (SI), virtual reallik, interaktiv o'yinlar va elektron kitoblar nafaqat kattalar hayotiga, balki bolalar olamiga ham chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, bolalar adabiyoti sohasida so'nggi yillarda ulkan o'zgarishlar yuz bermoqda: qahramonlar endi faqat qog'ozdagi tasvir emas, balki jonli ovoz beruvchi, harakatlanuvchi, bolaga javob qaytaruvchi interaktiv obrazlarga aylanyapti.

Sun'iy intellekt vositalari nima uchun kerak?

Bolalar adabiyoti fani — fikr, tahlil, his-tuyg'u, estetik tafakkurga asoslangan fandir. Asarlarni o'qish va tahlil qilishda o'quvchi o'z dunyoqarashi, tafakkuri orqali obrazlarni angelaydi. Ammo zamonaviy sun'iy intellekt vositalari bu jarayonda:



- tahlil strukturasini shakllantirish,
- asosiy g‘oyani ajratib ko‘rsatish,
- savollarga ko‘p qirrali yondashuv berish,
- tahlil jarayonini muqobil fikrlar bilan boyitish imkonini beradi.

Sun‘iy intellektning bolalar adabiyotiga kirib kelishi Sun‘iy intellekt asosida yaratilgan ertaklar, qiziqarli hikoyalar va raqamli kitoblar bolalar o‘qish madaniyatiga yangicha yondashuv olib kirmoqda. Multimedialli adabiyot bolalarda o‘qishga qiziqishni oshiradi va bilim olish jarayonini jonlantiradi.

Raqamli qahramonlarning bola ongiga ta’siri
Raqamli ertak qahramonlari bola bilan muloqot qiladi, savollar beradi, fikrini so‘raydi. Bu esa til boyligini oshiradi, tafakkurni faollashtiradi, emotsional intellektni rivojlantiradi.

Interaktiv ertaklarning o‘rni
Interaktiv ertaklar bolaning qaroriga qarab o‘zgarishi bilan ajralib turadi. Bu bola mustaqil fikrlashini, tahlil qilish ko‘nikmasini va ijodiy yondashuvni kuchaytiradi.
Sun‘iy intellektning tarbiyaviy ahamiyati
Sun‘iy intellekt yordamida yaratilgan ertaklar odob-axloq, mehr-shafqat, halollik kabi qadriyatlarni singdirishga yordam beradi.
Bola o‘z yoshiga mos ravishda axloqiy xulosalar chiqaradi.
An’anaviy va raqamli adabiyot uyg‘unligi
Mutaxassislar fikricha, raqamli adabiyot bosma kitoblarni to‘liq almashtira olmaydi.
Ideali — ikkisining uyg‘unligi.
Bola kitobdan tasavvur qiladi, raqamli ertakdan esa jonli tasvir oladi. Bu ikkalasi birgalikda kuchli ta’limiy effekt beradi.

Hozirgi zamon bolalar adabiyotining eng mashhur asarlaridan biri “Sariq devni minib” asar tahlili

1. Asarning mavzusi va g‘oyaviy yo‘nalishi

Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” qissasi o‘zbek bolalar adabiyotida fantastika, real hayot va kulgining o‘ziga xos uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Asarda asosan bolalarning orzulari, ularning tasavvur olami va o‘ziga xos ruhiy kechinmalari markazga qo‘yiladi. Muallif bolalar miyasida mavjud bo‘lgan cheksiz fantaziya va kattalar dunyosidagi jiddiylikni qarama-qarshi qo‘yib, ular orasida ma’naviy ko‘prik yaratadi.



Qissaning yetakchi g'oyasi — ezgulikning ustuvorligi, halollikning qadri, orzuga sodiq qolish va dovyuraklikning hayotiy ahamiyatidir. Asar orqali muallif har bir bolaga o'z orzulari bilan yashash, ular yo'lida kurashish va tasavvur dunyosiga befarq bo'lmaslik kerakligini uqtiradi. Sariq dev qahramonning fantaziyasi mahsuli bo'lsa-da, u Quvondiqning ichki ishonchi, g'alaba sari yetaklovchi ruhiy tayanchining ramzi sifatida namoyon bo'ladi.

Qissada kulgi vositasi nafaqat bolalarni o'ziga rom etadi, balki ular uchun qiyin bo'lgan hayotiy haqiqatlarni oson va qulay shaklda tushuntiradi. Yozuvchi bolalarga murakkab masalalarni qat'iy saboq beruvchi yo'sinda emas, balki kulgili, sodda, quvnoq shaklda yetkazadi. Shu bois qissa o'quvchini charchatmaydi, aksincha, unda o'qishga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

2. Asardagi obrazlar tizimi

Quvondiq obrazi

Asarning bosh qahramoni Quvondiq – izlanishdan charchamaydigan, o'z yo'lini izlovchi, sho'x va ayni paytda mehribon qalb sohibi bo'lgan bola obrazidir. Uning orzusi, tasavvuri va ichki ishonchi kuchli. Shuning uchun ham dev bilan do'stlashishi tabiiy tuyuladi. U orzulari rivojlangan, hayotga beg'ubor nigoh bilan qarovchi, lekin kerak bo'lsa jasorat ko'rsatishga tayyor bola sifatida gavdalanadi.

Quvondiq obrazi orqali muallif bir nechta muhim jihatlarni namoyon qiladi:

- bolalikning pokligi va samimiyligi;
- orzu qilish qudrati;
- mardlik va qat'iyat;
- do'stlikka sadoqat.

Quvondiqning har bir qarori, har bir harakati o'quvchini o'ylashga, xulosa chiqarishga undaydi. Qahramonning dev bilan bo'lgan suhbatlari, u orqali topgan yechimlari bolalarga "har qanday muammoni hal qilishning yo'li bor" degan fikrni shakllantiradi.

"Sariq dev" obrazi

Sariq dev – asardagi eng yorqin va esda qolarli obrazlardan biri. U tashqi ko'rinishidan qo'rqinchli bo'lsa-da, aslida juda sodda, beg'ubor va yaxshi niyatli mavjudot. Yozuvchi dev obrazini qo'rquvni emas, balki kuchni, ishonchni, tasavvur qudratini ifodalash uchun ishlatgan. Aslida dev Quvondiqning fantaziyasi natijasi bo'lsa-da, u qahramonning hayotida real o'rin egallaydi.

Qissaning psixologik talqinida dev – bolaga ruhiy yordamchi, qo'llab-quvvatlovchi ichki kuch, o'ziga bo'lgan ishonchning ramzi sifatida ko'riladi. Devning kulgili harakatlari, bolaga sodiqligi va yordamga shay turishi o'quvchilarda ishonch, mehr,



iliqlik hislarini uyg'otadi.

Ikkinchi darajali qahramonlar

Asarda ikkinchi darajali qahramonlar – qo'shnilar, do'stlar, kattalar va jamiyat vakillari ham muhim rol o'ynaydi. Ularning har biri Quvondiqning hayotiy tajribasini boyitadi, uning dunyoqarashiga ta'sir etadi.

Masalan:

Kimdir Quvondiqning orzulariga ishonadi,

Kimdir ustidan kuladi,

Kimdir uning jasoratini ko'radi.

Bu esa hayotning o'zi. Har xil qarashlar bolani kamol topishga undovchi omillardan biri ekanini muallif mahorat bilan ko'rsatadi.

3. Syujet va kompozitsiya xususiyatlari

“Sariq devni minib” qissasining syujeti sodda, ammo o'quvchini o'ziga jalb qiluvchi dinamikaga ega. Voqealar ketma-ketligi mantiqiy tarzda bir-biriga ulanadi va har bir epizod qahramonning ichki o'sishiga xizmat qiladi.

-Syujet quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

-Orzuga ishonchning kuchayishi – Quvondiqning fantaziyasi jonlanadi.

-Devning paydo bo'lishi – qahramon hayotida burilish yuz beradi.

-Muammolarning yechilishi – dev yordamida to'siqlar yengiladi.

-Ichki o'sish – Quvondiqning tajribasi ortadi, o'ziga ishonchi mustahkamlanadi.

-Yakuniy xulosa – qahramon hali bola bo'lsa-da, hayotga jiddiy nigoh bilan qaray boshlaydi.

Kompozitsiya murakkab bo'lmasa-da, har bir bo'limda tarbiyaviy mazmun mavjud. Voqealarning quvnoq ohangda ketishi, ko'p dialoglar, hazil-mutoyiba asarning o'qiluvchanligini oshiradi.

4. Badiiy san'at vositalari

Qissada badiiy tasvir vositalari juda mohirlik bilan qo'llanilgan. Asosan:

-mubolag'a,

-kinoya,

-dialog,

-metafora,

-kulgili tasvir,

-fantastik unsurlar

-asarning asosiy badiiy tayanchini shakllantiradi.

Masalan, devning velosiped minib yurishi, u bilan bola kabi suhbat qurishi, kattalar bilan hazillashishi – barchasi tasviriy ifodaning o'ziga xos humoristik shaklidir.



Shuningdek, devning ramziy ma'nosi asar mazmunini yanada boyitadi.

5. Asarning tarbiyaviy ahamiyati

Asar bolalar uchun kuchli tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi. Unda quyidagi fazilatlar yorqin ifoda topgan:

Do'stlikning qadri – Quvondiq va dev munosabati orqali.

Halollikning ustuvorligi – qahramon hech qachon aldov bilan maqsadga erishmaydi.

Jasorat – to'siqlarni qo'rqmasdan yengish.

Ijodiy fikrlash – tasavvurning hayotda ham kuchli omil ekanini anglash.

O'ziga ishonch – bolalikning eng zarur psixologik tayanchi.

Qissa bolani hayotga ijobiy munosabatda bo'lishga, quvonch bilan yashashga, orzularini qadrlashga o'rgatadi. Bu jihatlar uni nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy manba sifatida ham qimmatli qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, sun'iy intellekt texnologiyalari, xususan ChatGPT kabi tilli modellar, bolalar adabiyoti darslarida yangi pedagogik imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Ushbu texnologiyalar matn tahlili, ijodiy fikrlash, tanqidiy yondoshuv va muloqot asosida o'qitish kabi ko'plab yo'nalishlarda o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatini samarali qo'llab– quvvatlashi mumkin. ChatGPT vositasida adabiy asarlarni semantik tahlil qilish, obraz va g'oyalarni ochish, uslubiy xususiyatlarni tahlil etish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, yozma ishlar strukturasini shakllantirish, individual savol–javob orqali o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, sun'iy intellektdan foydalanishda etik va metodik yondashuv zarur. SI o'qituvchining o'rnini bosmasligi, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida qaralishi lozim. Ta'lim jarayonida uning rolini to'g'ri belgillash, o'quvchida raqamli savodxonlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Natijada, ChatGPT va unga o'xshash vositalar ona tili va adabiyoti ta'limini zamonaviylashtirish, shaxsiylashtirish va ilg'or metodik yondashuvlar bilan boyitishda muhim strategik vositaga aylanmoqda.

Sun'iy intellekt davri bolalar adabiyoti uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda.

Raqamli qahramonlar, interaktiv ertaklar va multimedia hikoyalar bolalarning tasavvurini kengaytiradi, ularni faol fikrlashga undaydi.

Biroq raqamli va an'anaviy adabiyotning uyg'unligi muhim. Kelajak avlodning ma'naviy va intellektual rivoji uchun ushbu ikki yo'nalishning birgalikdagi ta'siri eng samarali natija beradi.



Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, B. Bolalar adabiyoti va zamonaviy o'qish madaniyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
2. Karimova, N. Bola psixologiyasi va uning rivojlanish omillari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Jalolov, J. Raqamli ta'lim va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022.
4. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU. 2022
5. Anderson, J. Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges. – London: Springer, 2021.
6. Murodova, S. 'Interaktiv o'qish texnologiyalarining bolalar taraqqiyotiga ta'siri.' Ta'lim va rivojlanish jurnali, №3, 2022.
7. Mayer, R. E. Multimedia Learning. – New York: Cambridge University Press, 2020.
8. Goodfellow, I., Bengio, Y., Courville, A. Deep Learning. – MIT Press, 2017.
9. Nurmatov, M. 'Raqamli kitoblar va bolalar o'qish madaniyati.' Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №2, 2023.
10. Sharipova, D. 'Bolalar adabiyotida zamonaviy qahramon obrazlari.' O'zbek tili va adabiyoti, №5, 2021.